

– Bratislava, 2003. – № 5. – S. 148–156.

26. Vencovský F. Dějiny bankovníctví v českých zemích / F. Vencovský. – Praha, 1999. – 594 s.

27. Vencovský F. Rašínova peněžní reforma / F. Vencovský // Ekonom. – 1992. – № 36 – S. 61–62.

Статья посвящена денежному обращению на территории только что созданной Чехословацкой Республики в первые годы после завершения Первой мировой войны и проблеме внедрения национальной денежной единицы. Автор акцентировал внимание на таких вопросах как отделение денежного рынка Чехословакии от бывшего общеимперского денежного рынка и проведение первым министром финансов Алоисом Рашиным денежной реформы 1919 г., которая дала начало для становления чехословацкой национальной валюты, которая характеризовалась стабильностью на европейском межвоенном рынке.

Ключевые слова: Чехословакия, денежное обращение, коруна, банкноты.

The article tells about the money circulation in the territory of the newly formed Czechoslovak Republic in the first years after the ending of the World War I and the issue implementing national currency. The author focused on the following issues such as money market separation from the former Czechoslovakia to the general money market and conducting the first finance minister A.Rashinym monetary reform in 1919 that gave rise to the formation of the Czechoslovak national currency, which was characterized by stability in the interwar European market.

Keywords: Czechoslovakia, monetary circulation, coruna, banknotes.

УДК 94 (437):314. 743:9 (477)

ББК 63.3 (4 Чех)

Андрій Яворський

СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ СЕЛЯНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ У 20-х рр. ХХ ст.

У статті проаналізовано становлення Української Селянської Спілки – емігрантської організації, що існувала в Чехословаччині у міжвоєнний період. Охарактеризовано основні напрямки її діяльності та вплив на українське емігрантське середовище в Чехословацькій республіці. Розкрито особливості взаємодії соціалістично налаштованих селян-емігрантів з представниками інших ідеологічних течій української еміграції у 20-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: еміграція, Чехословацька республіка, Українська Селянська Спілка, Головний Комітет, філія.

Завершення Першої світової війни та поразка у національно-визвольних змаганнях 1917–1923 рр. призвели до того, що значна кількість українських громадян опинилася за кордоном, зокрема у Чехословацькій республіці (ЧСР). Саме тут на початку 20-х рр. ХХ ст. сформувався один з найпотужніших центрів української міжвоєнної еміграції. Цьому сприяла як наявність у народів ЧСР традиційних русофільських настроїв, так і прихильне ставлення керівництва Чехословаччини до вихідців з території колишньої Російської імперії. У зазначений період Чехословацька республіка вважалась однією з найдемократичніших країн Європи, що також позитивно впливало на вибір цієї країни для проживання. Важливу роль у підтримці української еміграції тут відіграла також т.зв. “російська акція” – урядова програма допомоги емігрантам з території колишньої Російської імперії, в рамках якої з бюджету ЧСР виділялися значні кошти для соціально-економічної та культурно-просвітницької її діяльності.

Найбільш чисельним, і, водночас, найменш дослідженим в структурі української еміграції Чехословаччини є селянство та його організація – Українська Селянська Спілка. Частково до зазначеної проблеми зверталися у своїх працях С. Наріжний [2], О. Даниленко [1]. Однак їхні відомості про селянську еміграцію носять в основному фрагментарний характер і не дозволяють комплексно підійти до вивчення даного

питання. Дослідження історії Української Селянської Спілки є актуальним також з огляду на роль, яку вона відіграла у збереженні національної ідентичності в середовищі української діаспори в ЧСР.

Метою даної статті є розкриття однієї з маловідомих сторінок з життя української еміграції міжвоєнного періоду, визначення ролі і місця Української Селянської Спілки у її формуванні.

Згідно з даними створеного 1921 р. у Празі Українського Громадського Комітету (УГК) в Чехословаччині, з 6 тис. зареєстрованих ним емігрантів за соціальним походженням 55% були селянами. С.Віднянський наводить дещо відмінні дані: з 5209 зареєстрованих на 1 червня 1924 р. осіб селяни склали 52,4% [1, с.38].

Незважаючи на найбільшу чисельність серед української еміграції, селяни були найменш організованими. Опосередковано їм надавав матеріальну допомогу УГК. Однак розпорошеність та неорганізованість селянства зводила подібну допорогову діяльність до мінімуму. Саме з метою згуртувати селян-емігрантів 30 вересня 1923 р. було створено Українську Селянську Спілку (УСС).

УСС в своїй історії пройшла два етапи. На першому, який тривав з 1923 по 1925 рр., формувалася організаційна її структура. Другий етап, який розпочався 1926 р. і завершився на початку 30-х рр. ХХ ст., засвідчив поступовий занепад УСС, втрату її впливу у середовищі еміграції. Основною причиною цього процесу стало припинення фінансування внаслідок згорання “російської акції”.

Українська Селянська Спілка об'єднала українських селян-емігрантів на національній та професійно-класовій основі. Вона позиціонувалася як неполітична, культурно-громадська організація з яскраво вираженим соціалістичним характером. Основним її завданням було “згуртувати українське селянство в Селоспілки, які допоможуть йому освідомити своє значіння в державно-громадському життю, свої інтереси і потреби...створять з нього ту силу, котра спроможеться перебрати в свої руки всі функції господарського життя на Україні” [3, с.59]. Кінцева її мета вбачалася у концентрації в руках селянства політичних державно-громадських функцій для будівництва “вільної, незалежної української республіки трудящого люду” [3, с.59].

У статуті УСС зазначалося, що організація повинна була: “а) всякими способами допомагати своїм членам стати активними і свідомими культурними працівниками, досвідченими господарями й вихованими організаторами селянської культури на Україні; б) захищати інтереси трудового селянства; в) виховувати серед селян пошану до свободи і права кожного писати, говорити, об'єднуватись в товариства, союзи, кооперативи, дбати про додержання громадської, трудової і національної дисципліни” [4, с.64].

У ньому також вказувалися засоби, які використовувала УСС для досягнення поставленої мети. Зокрема, УСС займалася організацією українських селян в місцеві селянські громади; координацією діяльності членів Спілки на з'їздах та нарадах; проведенням культурно-просвітницьких заходів; створенням ощадних товариств для допомоги членам УСС; сприянням вивченню та засвоєнню передових знань в галузі сільського господарства і налагодженням співробітництва з чеським селянством [4, с. 64–65].

Українська Селянська Спілка складалася з центральних органів та місцевих філій. Очолювала Спілку Головна Рада, обрана з числа делегатів або уповноважених осіб від місцевих громад. Виконавчим органом Головної Ради і місцевих філій був Комітет. Для перевірки діяльності адміністративних органів УСС обиралася Ревізійна Комісія, а для вирішення можливих суперечок між її членами – Мировий Суд [4, с.66]. Перелік керівних органів УСС майже не відрізнявся від структури інших подібних емігрантських установ. Таким чином, Українська Селянська Спілка перейняла вже існуючу модель організаційної структури української еміграції, апробованої, зокрема, на УГК, з яким перебувала у тісному контакті.

Українські громадяни, які жили й працювали за межами Праги, відповідно до

місцевих обставин могли організуватись в місцеві філії УСС. Для цього ініціаторами створювався Організаційний Комітет, який добирав та реєстрував потенційних членів Спілки. Філія створювалась тільки в присутності представників Головного Комітету. Комітет затверджував установчий протокол з'їзду та приймав філію до структури УСС [4, с.67].

Керівним і законодавчим органом УСС був Делегатський з'їзд, який визначав програму та напрями діяльності Спілки, вносив зміни в її статут та здійснював контроль над діяльністю її органів. З'їзди були щорічними, однак при потребі за вимогою Головної Ради або не менше половини філій скликався надзвичайні з'їзди.

Головна рада спрямовувала діяльність УСС в період між делегатськими з'їздами. Вона складалася в основному з 12 осіб. Головна Рада обирала Головний Комітет, окрім голови Української Селянської Спілки, який обирався Делегатським з'їздом. Головний Комітет був виконавчим органом Головної Ради і їй підпорядковувався. Всього членів Комітету нараховувалось не менше 5. До нього входили голова, заступник голови, скарбник, секретар та організатор. Голова УСС визначався "ідеологічним керівником товариства", який представляв його серед емігрантів, головував на Делегатських з'їздах, в Головній Раді та Головному Комітеті [4, с.69].

Апарат Головного Комітету складався з Секретаріату, організаційного, культурно-освітнього та фінансово-господарчого відділів. Секретаріат проводив реєстрацію місцевих філій за анкетними картками, легітимізував їх і слідкував за переміщенням членів в межах УСС. Ці переміщення були викликані як міграцією селян в пошуках роботи, так і ліквідацією існуючих та виникненням нових філій. Окрім цього, на нього покладалося налагодження зв'язків з іншими спорідненими організаціями, зокрема з УГК. 25 січня 1924 р. Головний Комітет УСС та УГК уклали угоду з метою вирішення спільних питань та взаємної підтримки [3, с.48].

Головним завданням Організаційного відділу був пошук та об'єднання українських селян з різних регіонів Чехії, залучення їх до структур Української Селянської Спілки, організація та надання їм матеріальної і юридичної допомоги. Інтенсивність цього напрямку діяльності визначалася наявністю в УСС необхідних матеріальних ресурсів та фінансових можливостей. Головна увага зверталася на взаємини з галицькими робітничими відділами та приватними робітничими артілями [3, с.48].

Філії УСС за своїм складом були неоднорідними. У 1923 р. нараховувалось 12 місцевих спілок, які склалися виключно з селян. Загальна чисельність членів цих філій складала 1206 осіб. До них, зокрема, належали Дейвицька, Хебська, Пільзенська, Ліберецька та інші. Крім цього були Празька і Бернська спілки зі змішаним складом, до яких входили селяни, трудові інтелігенти та сільські робітники. Також у 1923 р. існувало 6 спілок, членами яких були учні фахових шкіл, зокрема у Подєбрадах, Гожиці, Пржибрамітощо. У Тегові, Ловновицях та Ервениці були створені філії УСС виключно з робітників [3, с.49].

У 1924 р. робота організаційного відділу по формуванню УСС завершилась, оскільки всі більш-менш великі осередки селянської еміграції вже мали свої філії, і подальший їхній розвиток залежав від залучення нових членів або поглиблення культурної та соціально-економічної діяльності. У цей час існувало 23 місцевих спілки, в яких налічувалось 1626 осіб.

Чисельність Української Селянської Спілки не була сталою і коливалась в залежності від зміни умов, в яких перебувало українське емігрантське середовище (див. Табл. 1.)

Табл. 1. Чисельність Української Селянської Спілки (за філіями) [6, арк.226, 231; 5, арк. 192–193; 8, арк. 21; 9, арк.15 зв].

Період	Кількість філій
лютий 1923 р.	10
грудень 1923 р.	13
січень 1924 р.	14
квітень 1924 р.	23
травень 1925 р.	22
липень 1926 р.	11
липень 1927 р.	7

У травні 1925 р. Українська Селянська Спілка налічувала 1281 особу. В її склад, зокрема, входило 686 хліборобів (54 % від загальної чисельності), 46 робітників (3,5 %), 35 учителів та рахівників (2,7%), 2 професори, представники інших спеціальностей, а також 216 осіб (16,9%), які не мали фаху [5, арк.213].

Найбільшу чисельність з-поміж членів Української Селянської Спілки становили вихідці з Галичини. У травні 1925 р. їх налічувалось 971 осіб (75,8 % від загальної кількості). 71 особа (5,6 %) була родом з Київщини, 70 (5,5 %) – з Поділля. 2 особи представляли Кубань, а з Кавказу, Полісся та Білорусі було по 1 представнику [5, арк.214].

Матеріальні блага виступали чи не найважливішим чинником залучення нових членів до УСС. Українські емігранти, будучи в скрутному матеріальному становищі, прагнули заручитися підтримкою зі сторони. Тому найбільшим стимулом вступу до УСС була можливість отримання фінансової допомоги. Зокрема зазначалося, що станом на жовтень-грудень 1923 р. 90 % членів Української Селянської Спілки не знали ні її завдань, ні організації, а прагнули якомога швидше отримати стипендію, одяг чи іншу допомогу [6, арк.231]. Зустрічалися також випадки зловживань. Так, у Дольній Балі в 1923 р. український емігрант І. Цап зробив спробу організувати фіктивну філію Української Селянської Спілки з 30 осіб для отримання від Головного Комітету УСС одягу, який в подальшому планував продати, а виручені кошти привласнити [7, арк.138].

Провідну позицію в структурі УСС займав культурно-освітній відділ. Основними напрямками культурно-просвітницької діяльності Української Селянської Спілки були створення нових та керівництво вже існуючими курсами та школами, утворення бібліотеки при Головному Комітеті Спілки, організація бібліотек та читалень при філіях, курсах та школах, видавнича діяльність та адресна шкільна допомога [3, с.51].

Вже за 1923 р. при Українській Селянській Спілці було створено 7 шкіл та курсів, зокрема кооперативні школи та гарбарські курси в Празі і Йозефові, шоферські курси в Миловицях біля Ліси та ін. Найбільш масштабна освітня робота проводилась Спілкою з 1 травня 1924 р. по 15 травня 1925 р. У цей час кількість курсів досягла 21, що дало можливість 414 особам отримати фахову освіту в галузі сільського господарства. Всього за 1 рік освіти здобули 500 членів Селянської Спілки [5, арк.174 зв].

Головний Комітет УСС проводив активну діяльність для організації в Чехословаччині мережі українських бібліотек. Ним була створена т.зв. “фундаментальна” бібліотека, фонд якої поповнювався науковими працями та навчальною літературою для користування лекторами шкіл та курсів. Кожна місцева спілка організовувала власну бібліотеку. При Головному Комітеті УСС також існувала “розхідна” бібліотека, фондами якої могли користуватися як філії Української Селянської Спілки, так і окремі особи, що входили до них [3, с. 51].

Шкільна допомога проявлялася в першу чергу клопотаннями у чеського уряду стипендій для членів УСС. Так, станом на квітень 1924 р. стипендії отримували 42 особи,

з них 23 завдяки Головному Комітету УСС, решту – через УГК. Крім стипендій Головний Комітет надавав також поодинокі допомоги та позики для оплати іспитів чи задоволення інших шкільних потреб [3, с.54]. Зокрема, з квітня 1924 р. по травень 1925 р. стипендії завдяки допомозі Української Селянської Спілки отримали 70 осіб [5, арк.201].

Незважаючи на заявлену аполітичність, організація від самого початку діяльності була втягнута у політичну боротьбу. Маючи яскраво виражений соціалістичний характер, вона знаходилася в опозиції до монархістів. Також УСС наштовхнулася на протидію лівих, особливо комуністів, оскільки виступала безпосереднім конкурентом останніх у боротьбі за вплив на українську селянську еміграцію. Конфлікт поглиблювався ще й тією обставиною, що УСС стояла на українських національних засадах, чим автоматично виступала в опозицію до інтернаціональних гасел більшовиків. Так, в заяві на вступ до Української Селянської Спілки, окрім звичних для даного виду документів пунктів, як-от прізвище та ім'я, рік і місце народження, національність тощо, зустрічаються “політичні переконання (щодо державного устрою)”, “чи визнає самостійність України”, “чи згоджується боротися за неї” [7, арк.59 зв].

Монархісти-гетьманці протистояли УСС в Братиславі. Зокрема, у газеті “Наша Спілка” в 1923 р. зазначалося, що “залякані розвитком Української Селянської Спілки чорносотенці в Братиславі, разом з москалями розвинули в останніх часах широку агітацію проти УСС й за всяку ціну стараються відвернути симпатії тутешньої еміграції...” [4, с.56]. Політична боротьба між гетьманцями та селянством, яка розгорілася ще під час селянських анти гетьманських виступів, плавно перейшла на еміграцію. Однак, зважаючи на відносно малу чисельність монархістів у Чехословаччині, вона не набрала значних форм.

Інша ситуація спостерігалася у протистоянні Української Селянської Спілки і комуністів. Так, у звіті організаційного комітету УСС за жовтень-грудень 1923 р. зазначалося, що серед галичан проводилася агітація проти Спілки комуністичними силами [6, арк.232]. Під впливом комуністичних агентів стрільці з Жижківських казарм до грудня 1923 р. жодного разу не відвідували збори, влаштовані делегатами Української Селянської Спілки. Представники Спілки з галичан сприймалися ними як “пані і підпанки” [6, арк.233].

У звіті Головного комітету УСС за 15 березня 1925 р. зазначалося, що “організаційно відділові приходиться боротися з агітацією ворогів Сел. Спілки з боку політики московського комунізму в напрямі ворожої агітації, розкладу та тенденційного обману реемігрантів, ставлячи справу виїзду на Україну залежною від їх співпраці в Укр. Сел. Спілці...” [6, арк.234].

Згідно зі спостереженнями членів Головного Комітету УСС, культурний і моральний рівень філій Української Селянської Спілки був різним, в залежності від умов та обставин їхнього життя. Найбільш цікавими, з точки зору керівництва УСС, була група філій, організованих серед воєнних з середовища галичан, “поскільки вона найбільш численна і не зіпсута ріжними подачками” [6, арк.358]. В політичному відношенні вона була невиразною і знаходилася під впливом комуністичної пропаганди. Майже кожний відділ мав у собі прихильників комуністичної ідеології, при чому в одних це представництво було сильнішим (Вршовицька філія), в інших – слабшим. В більшості випадків члени організації називали себе комуністами з тактичних міркувань, як в Хомутові та Хебі. Частими були виступи проти лекторів та інструкторів УСС на місцях. Зокрема вони мали місце в Празі, Вршовиці, Жижківських казармах [6, арк.358].

Також спостерігалися спроби використати Українську Селянську Спілку як інструмент боротьби з УГК. Так, 6 лютого 1923 р. відбувся візит делегації УСС у складі Д. Ісаєвича та Г.Пирхавки до секретаря Міжнародного Аграрного Бюро інженера Фідлера. На переговорах про надання допомоги для культурно-освітньої роботи організації Спілці, останній зробив спробу схилити УСС до союзу з хліборобами-демократами, й розірвати відносини з УГК. На засіданні 7 лютого 1923 р. Організаційний

комітет Української Селянської Спілки прийняв резолюцію, в якій чітко висловився за продовження співпраці з УГК, якого вважали єдиним репрезентантом української демократії в еміграції у Чехословацькій республіці [6, арк.352].

Згортання “російської акції ” та внутрішньо організаційна боротьба з іншого призвели до поступового занепаду Української Селянської Спілки. З 1 січня 1925 р. фінансування, яке виділялось Міністерством Закордонних Справ ЧСР на українські емігрантські організації, зменшилось на 50 %, а в подальшому скоротилась до мінімуму [5, арк.100 зв]. Через це вже II Делегатський з’їзд Української Селянської Спілки 16–17 травня 1925 р. доручив своїм керівним органам покладатися виключно на власні сили і взяти за матеріальну базу самофінансування[5, арк.108 зв]. З цього часу УСС почала поступово втрачати позиції в середовищі української еміграції, що згодом привело до її занепаду.

Таким чином, Українська Селянська Спілка стала першою емігрантською організацією в міжвоєнній Чехословаччині, яка цілеспрямовано представляла інтереси українського селянства. Від самого початку своєї діяльності вона розгорнула активну організаційну та культурно-просвітницьку роботу, яка справила значний вплив на українське емігрантське середовище в Чехословацькій республіці. Однак залежність від фінансування чеським урядом, яке припинилося у 1925 р., та політична боротьба всередині й за межами Української Селянської Спілки призвели в кінці 20-х рр. ХХ ст. до поступового її занепаду.

1. Даниленко О. Українська еміграція в Чехословаччині (1920-і роки): соціокультурний аспект / О. Даниленко // Етнічна історія народів Європи . – 2001. – Вип. 10. – С. 37–40.
2. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 / С. Наріжний. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 1999. – 272 с.
3. Наша Спілка. – 1924. – Ч. 4–5. – 89 с.
4. Наша Спілка. – 1923. – листопад-грудень. – Ч. 2–3. – 84 с.
5. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України), ф. 3839, оп.1, спр.71.
6. Там само, спр.49.
7. Там само, спр.96.
8. Там само, спр.136.
9. Там само, спр.82.

В статтє проанализировано становление Украинского Крестьянского Союза – эмигрантской организации, которая существовала в Чехословакии в межвоенный период. Охарактеризованы основные направления ее деятельности и влияние на украинскую эмигрантскую среду в Чехословацкой республике. Раскрыты особенности взаимодействия социалистически настроенных крестьян-эмигрантов с представителями других идеологических течений украинской эмиграции в 20-х гг. ХХ ст.

Ключевые слова: эмиграция, Чехословацкая республика, Украинский Крестьянский Союз, Главный Комитет, филиал.

The article analyses the establishment of the Ukrainian Peasant Union, which is emigrant organization existed in Czechoslovakia in the Inter-War Period. Characterizes the main directions of its activity and influence on Ukrainian environment of Ukrainian emigrants in the Czechoslovak Republic. Discloses the peculiarities of cooperation of socialistic affected in emigrated peasants with other idealistic trends' representatives of Ukrainian emigration in the 20th years of the XX-th century.

Keywords: Ukrainian emigration, the Czechoslovak Republic, the Ukrainian Peasant Union, the General Committee, affiliated branch.